

УДК 633.174.1

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ НА УРОЖАЙНІСТЬ ТА ВМІСТ ЦУКРУ У РІЗНИХ СОРТОЗРАЗКІВ ЦУКРОВОГО СОРГО

С.М. ОСТАПЕНКО – кандидат с.-г. наук

М.А. ОСТАПЕНКО – кандидат с.-г. наук

І.В. КОСТИРЯ – кандидат с.-г. наук

О.В. БОЧЕВАР – кандидат с.-г. наук

А.О. СЕМЯШКІНА – кандидат с.-г. наук

Н.С. БОНДАРЕНКО

Інститут сільського господарства степової зони НААН України

Постановка проблеми. В світі головним джерелом цукру являються дві культури – цукрова тростина і цукровий буряк. При цьому собівартість цукрового цукру вища порівняно з тростинним, а отже на світовому ринку він є менш конкурентоздатним. Враховуючи той факт, що під посіви цукрового буряку в нашій державі відводяться найбільш родючі землі, які з успіхом можна було засівати більш рентабельними культурами, є очевидною необхідність пошуку вирощування інших цукроносних культур з метою задоволення потреб в цукрі менш витратним шляхом.

Найбільш перспективною рослиною для вирішення цієї задачі в зоні південного Степу України може розглядатись цукрове сорго. Ця культура, на нашу думку, має ряд переваг над цукровим буряком. Зокрема, середній вміст цукру в соку стебел певних сортів становить 18-20%, в коренеплодах цукрового буряка він менший і складає 15-17%. Сорго спроможне зростати в посушливій зоні на менш родючих, солонцюватих ґрунтах. Технологія вирощування сорго та процес виготовлення цукру з його сировини менш витратні в порівнянні з цукровим буряком.

Характерною особливістю цукру із сорго є те, що він не кристалізується і має вигляд густої прозорої патоки з вмістом 25% води, 72% суміші цукрів (сахароза, глюкоза, фруктоза) та 3% мінеральних речовин і, таким чином, має більш високу харчову цінність в порівнянні з цукром, який виробляють з цукрової тростини, або з цукрового буряку, куди входить лише сахароза [1, 2, 3].

На сьогоднішній день, зокрема, в Росії відпрацьована технологія промислового виробництва рідкого цукру з цукрового сорго, а також різнооб'ємної його розфасовки – від 10 мл до багатокубових ємностей та доставка до споживачів [4]. Отже, налагодження процесу виготовлення цукру з цукрового сорго на півдні України слід вважати важливим практичним завданням, а доопрацювання технологічних елементів вирощування цукрового сорго, що забезпечують максимальну урожайність цукру, є актуальним напрямком наукових досліджень.

Валовий вихід цукру з одиниці площі при вирощуванні цукрового сорго залежить від наступних складових: урожайності листово-стебельної маси і питомої ваги стебел в ній, соковитості стебел та рівня концентрації цукрів у соку. Фактором, що найбільше впливає на зміни цих показників, являється мінеральне живлення. В зоні Присивашся спеціальні дослідження в цьому напрямі не проводились.

Мета роботи. Основним завданням нашої експериментальної роботи було виявити дію азотних, фосфорних і калійних добрив на рівень цукристості соку в стеблах різних сортів цукрового сорго та вплив їх на біологічну урожайність цукру.

Умови та методика проведення досліджень.

Польові досліді проводились протягом 2009-2011 рр. на Генічеській дослідній станції ІСГСЗ НААН України, розташованій у південній частині Степу України.

Ґрунт дослідного поля каштановий, важкосуглинковатий, середньосолонцюватий, із вмістом гумусу 1,9%. Реакція ґрунтового розчину малолужна (рН = 7,5-8,2). Вміст легкогідролізованого азоту становить 55,0 мг/кг абсолютно-сухого ґрунту, рухомого фосфору і обмінного калію – 36,1 і 439 мг/кг відповідно, найменша вологоємність 347,5–351,5 мм, вологість в'янення 15,1%.

Клімат зони посушливий, зі значними ресурсами тепла. Величина річної сумарної радіації становить 115 ккал/см², 82% з якої припадає на вегетаційний період. Середня річна температура повітря становить +10,3°C. Тривалість безморозного періоду – 165 – 170 днів. Метеорологічна норма річної кількості опадів складає 398 мм.

Дослідження проводили згідно із загальноприйнятими методичними рекомендаціями [5]. Попередник – озима пшениця. Для дослідження змін показників цукристості залежно від мінеральних добрив взято районований гібрид Сиваський 85, сорт Силосне 3 покращене та перспективний сорт Цукрове 1.

Польові досліді закладали методом розчеплених ділянок. Ділянки першого порядку (А) мінеральні добрива, другого порядку (Б) сортів цукрового сорго. Повторність у досліді – триразова, площа елементарної ділянки становила 65 м². Проведені досліді були складовою частиною досліджень лабораторії селекції та агротехніки сорго ІСГСЗ НААН України згідно НТП.

Результаті досліджень. Погодні умови по роках під час вегетації сорго на дослідних посівах суттєво різнилися. Так, в 2009 році з червня розпочалась посуха, яка продовжувалась на протязі всієї вегетації цукрового сорго. В червні випало 8,8 мм опадів, в липні 17,2, в серпні 9,6 мм при метеорологічній нормі 42, 39, 27 мм відповідно. Фактична середньомісячна температура повітря виявилась вищою в порівнянні з середньометеорологічними показниками. У червні перевищення становило 3,2°C, в липні – 2,4°C, у серпні – 0,3°C. Аналогічна тенденція по опадах і температурному режиму в літні місяці складалась і в 2011 році. Такі несприятливі умови, що спостерігались в 2009, 2011 рр. призвели до скорочення проходження міжфазних періодів розвитку у рослин сорго та дострокового (на 7–8 днів) дозрівання і цим самим не дозволили посівам цукрового сорго розкрити свої біологічні можливості.

В 2010 році в літні місяці випало 122,5 мм опадів, що на 14,5 мм більше середньометеорологічної норми. І хоча кінець літнього періоду виявився посу-

шливим, в цілому, погодні умови 2010 року були сприятливими для росту, розвитку та формування врожаю цукрового сорго.

Результати наших досліджень свідчать, що площа листкового апарату залежала від погодних умов. У 2010 році цей показник під час збирання урожаю листково-стебельної маси на контролі і на варіантах з внесенням мінеральних добрив був у 1,6-1,8 рази вищим у гібрида Сиваський 85 в порівнянні з даними, одержаними в 2009 та 2011 рр. Площа асиміляційної поверхні у рослин сортів Силосне 3 покращене та с. Цукрове також була більшою в порівнянні з даними 2009, 2011 роками, в 1,7-1,8 та 1,9-2,0 рази відповідно.

Рівень врожайності зеленої маси цукрового сорго в фазі воскової стиглості зерна залежав перш за все від погодних умов літнього періоду (табл. 1). Наприклад, при більш сприятливих умовах 2010 р. врожайність листково-стебельної маси гібриду Сиваський 85 коливалась в межах 35,12–37,93 т/га, сортів Силосне 3 покращене і Цукрове 1 – 25,81–28,74 та 37,6–41,2 т/га відповідно. У роки з менш сприятливими умовами (2009, 2011 рр.) врожайність цукрового сорго була значно нижчою (в два рази і більше).

На основі результатів досліджень встановлено, що в ґрунтово-кліматичних умовах Присивашся рівень урожайності зеленої маси цукрового сорго суттєво залежав від виду мінерального удобрення. Найбільш впливовими виявились азотні добрива, тоді як фосфорні і калійні сприяли підвищенню уро-

жайності в меншій мірі. Так, в середньому за три роки, збільшення врожайності на фоні внесення N_{60} у гібриду Сиваський 85 та сортів Силосне 3 покращене і Цукрове 1 в порівнянні з контролем становило 1,77; 1,76 та 2,28 т/га відповідно. На фоні внесення фосфорних добрив (P_{30}) прибавка була меншою і дорівнювала 0,13; 0,15 та 0,37 т/га відповідно. Найменш ефективними виявились калійні добрива (K_{30}) – прибавка урожаю від їх внесення складала 0,05; 0,15 та 0,17 т/га відповідно.

За трирічними даними, серед досліджуваних сортотипів максимальною продуктивністю характеризувався сорт Цукрове 1, який відноситься до середньопізньої групи стиглості (24,37–27,12 т/га). Деяко менші показники за урожайністю були відмічені у гібриду Сиваський 85 (23,05–25,31 т/га), найменші – у сорту Силосне 3 покращене (17,26–19,28 т/га).

Висота рослин сорго на дослідних ділянках знаходилась в прямій залежності з урожайністю зеленої маси. За середніми даними (2009–2011 рр.) коливалась у межах 210–227 см у сорту Цукрове 1, 209–225 см у гібриду Сиваський 85 та 193–206 см у сорту Силосне 3 покращене.

Для цукрового сорго висока питома вага стебел в структурі урожаю є характерною особливістю. Причому, вміст цукру в соку стебел зростає по мірі збільшення відсотку їх виходу від загальної листково-стебельної маси.

Таблиця 1 – Урожайність листково-стеблової маси та окремі елементи структури урожаю різних сортів цукрового сорго залежно від мінерального удобрення (2009–2011 рр.)

Мінеральні добрива (А)	*Гібрид, сорти (Б)	Урожайність листково-стеблової маси, т/га				Висота рослин, см	Вихід від загальної листково-стеблової маси, %		
		2009 р.	2010 р.	2011 р.	середнє за 2009-2011 рр.		волотей	листіків	стебел
Без добрив	1	17,83	35,12	16,21	23,05	210	28	13	59
	2	13,26	25,81	12,70	17,26	193	22	13	65
	3	18,14	37,61	17,36	24,37	211	10	16	74
N_{60}	1	19,46	37,41	17,58	24,82	223	28	14	58
	2	14,72	28,40	13,95	19,02	205	23	14	63
	3	19,86	40,57	19,53	26,65	224	9	17	74
P_{30}	1	17,93	35,25	16,37	23,18	211	27	13	60
	2	13,38	25,96	12,88	17,41	196	21	13	66
	3	18,56	37,84	17,81	24,74	213	8	17	75
K_{30}	1	17,89	35,18	16,24	23,10	209	27	13	60
	2	13,29	25,83	12,80	17,31	193	22	13	65
	3	18,31	37,74	17,64	24,56	210	10	16	74
$N_{30}P_{30}K_{30}$	1	19,77	37,93	18,22	25,31	225	25	14	61
	2	19,97	28,74	14,12	19,28	206	20	14	66
	3	20,05	41,20	20,10	27,12	227	9	16	75

$NIP_{0,05}$, т/га А 0,3 0,9 0,2

Б 0,5 1,1 0,4

АБ 0,8 1,5 0,7

*Примітка: 1 – г. Сиваський 85, 2 – с. Силосне 3 покращене, 3 – с. Цукрове 1

Наприклад, серед сортотипів відсоток стебел в урожаї зеленої маси найвищий у сорту Цукрове 1 (74–75%), показники вмісту цукру в стебловому соку при цьому також були найбільшими (17,38–19,95%). У гібриду Сиваський 85 зазначені показники були найменшими і складала 59–61% та 13,81–15,53% відповідно. За відсотком стеблової маси і вмістом цукру в соку стебел сорт Силосне 3 покращене займав проміжне місце (табл. 2).

При використанні цукрового сорго як сировини для цукроварної промисловості, величина вагової частки озерених волотей в листково-стебловій масі по мірі зростання знижує її якість і стає причиною погіршення технологічного процесу цукроваріння. З трьох досліджуваних сортотипів найменшою масовою часткою волотей в надземній масі сорго характеризувався сорт Цукрове 1 (9–10%). Цей показник у сорту Силосне 3 покращене та гібриду Сиваський 85

був у 2,3 та 2,8 рази вищим. Вміст цукру в соку стебел знаходився в зворотній залежності від зазначеного показника.

Вага листків у загальній масі досліджуваних зразків цукрового сорго у фазу воскової стиглості займала відносно незначну частку і становила 13–14% у сорту Силосне 3 покращене і гібриду Сиваський 85. У сорту Цукрове 1 доля листків була вищою і дорівнювала 16–17% від загальної ваги.

Результати визначення вмісту цукру у соку стебел цукрового сорго в фазу воскової стиглості свід-

чать, що в варіантах з внесенням азотних добрив (N_{60}) зростання цукристості було незначним. Дещо більше впливало на збільшення вмісту цукру в соку стебел внесення калійних добрив (K_{30}). В соку усіх досліджуваних зразків на фоні внесення P_{30} та $N_{60}P_{30}K_{30}$ було відмічено підвищення цукристості в порівнянні з контрольним варіантом: у гібриду Сиваський 85 на 1,55 і 1,72%, у сорту Силосне 3 покращене на 1,26 та 1,52%, у сорту Цукрове 1 на 1,76 та 2,57% відповідно.

Таблиця 2 – Зміни показників цукристості соку стебел та біологічна урожайність цукру різних сортозразків цукрового сорго залежно від мінерального удобрення (2009–2011 рр.)

Мінеральні добрива (А)	Гібрид, сорти (Б)					
	г. Сиваський,85		с. Силосне 3 покращене		с. Цукрове 1	
	вміст цукру в соку стебел,%	вихід цукру, т/га	вміст цукру в соку стебел,%	вихід цукру, т/га	вміст цукру в соку стебел,%	вихід цукру, т/га
Без добрив	13,81	1,37	15,24	1,28	17,38	2,38
N_{60}	13,90	1,48	15,31	1,39	18,25	2,77
P_{30}	15,36	1,57	16,50	1,42	19,14	2,70
K_{30}	14,70	1,49	15,34	1,29	18,42	2,54
$N_{60}P_{30}K_{30}$	15,53	1,75	16,76	1,60	19,95	3,08
$HP_{0,05}$	1,14	0,23	1,14	0,23	1,14	0,23

Розрахунки показали, що посіви досліджуваних зразків цукрового сорго формували різний рівень урожайності цукру. Максимальну його врожайність забезпечував сорт Цукрове 1 на фоні мінерального удобрення ($N_{60}P_{30}K_{30}$), який становив 3,08 т/га, що на 0,70 т/га більше за контроль (без добрив). Біологічний потенціал формування цукрів посівами гібриду Сиваський 85 та сорту Силосне 3 покращене виявився значно нижчим, порівняно з сортом Цукрове 1. Різниця становила 1,33 та 1,48 т/га відповідно.

Висновки. В умовах південного Степу України при вирощуванні цукрового сорго з метою одержання сировини для цукроварної промисловості слід переваги віддати сортозразкам з високим виходом стебел у листово-стебловій масі та підвищеним вмістом цукру в соку в межах 19–20%. Для суттєвого підвищення урожайності зеленої маси сорго найбільш впливовими є азотні добрива, а для підвищення вмісту цукру в соку стебел – фосфорні добрива. Внесення калійних добрив малопомітно позначалось на обидва

показники. З досліджуваних зразків найбільш перспективним для цукроварної промисловості виявився сорт Цукрове 1, який забезпечує формування урожаю рідинного цукру на фоні внесення $N_{60}P_{30}K_{30}$ на рівні 3,08 т/га.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шепель Н.А. Сорго / Н.А. Шепель. – Волгоград: Комитет по печати. 1994. – 448 с.
2. Макаров Л.Х. Соргові культури: Монографія / Л.Х.Макаров. – Херсон: Айлант, 2006. – 263 с.
3. Черенков А.В. Рекомендації. Соргові культури: технологія, використання, гібриди та сорти / Черенков А.В., Шевченко М.С., Дзюбецький Б.В. та інш. – Дніпропетровськ: Роял Принт, 2011. – 63 с.
4. Остапенко С.М. Можливість використання сорго для потреб цукроварної промисловості / С.М. Остапенко // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – Дніпропетровськ. – 2010. – №1. – С. 15-18.
5. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта / Б.А. Доспехов. – М.: Агропромиздат. – 1985. – 351 с.

УДК 631.8:633.1 (477.72)

ЕФЕКТИВНІСТЬ СУМІСНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ДОБРИВ ТА МІКРОБНИХ ПРЕПАРАТІВ ПРИ ВИРОЩУВАННІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

І.О. БІДНИНА – кандидат с.-г. наук
О.С. ВЛАЩУК
В.В. КОЗИРСЬ
А.В. ТОМНИЦЬКИЙ – кандидат с.-г. наук
 Інститут зрошуваного землеробства НААН України

Постановка та стан вивчення проблеми. В Україні питання підвищення ефективності як органічних, так і мінеральних добрив було і залишається актуальним. Зменшити їх дози і, як наслідок, знизити хімічне навантаження на ґрунт та покращити ефективність використання основних елементів живлення рослинами можна за рахунок використання мікроб-

них препаратів. Вони мають комплексний вплив на ріст і розвиток рослин та стан агроценозів. Насамперед, це ферментативне зв'язування азоту атмосфери, який надходить безпосередньо до рослини, а його ефективність значно перевищує користь аналогічної дози мінерального азоту, внесеного в ґрунт.